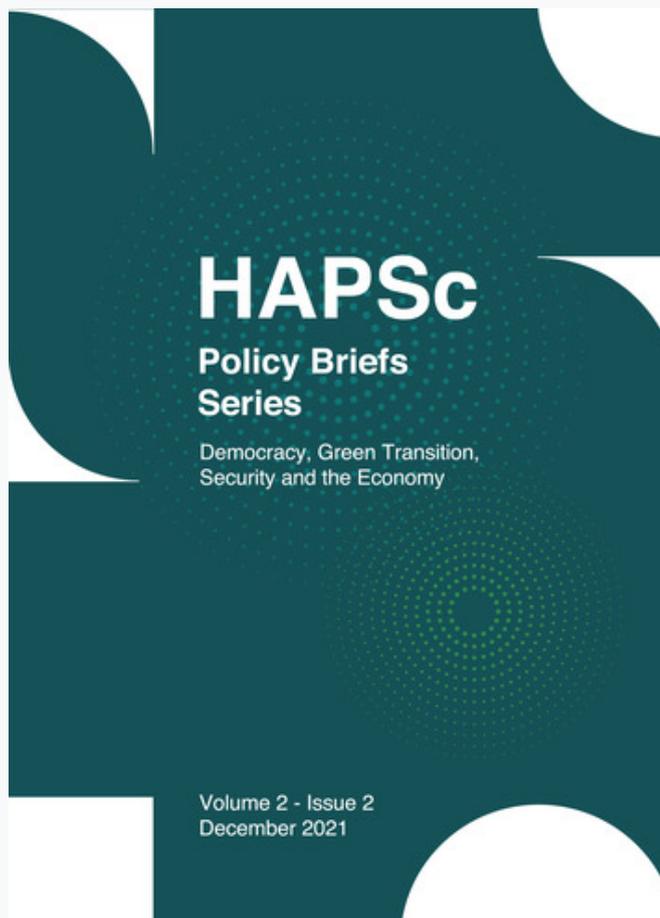

HAPSc Policy Briefs Series

Vol 2, No 2 (2021)

HAPSc Policy Briefs Series

E-Citizen at the Age of Covid-19. The Case of Opengov. Research and Results

Vasileios Kalogiros, Maria Tsourela

doi: [10.12681/hapscpbs.29492](https://doi.org/10.12681/hapscpbs.29492)

Copyright © 2021, Vasileios Kalogiros, Maria Tsourela

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

To cite this article:

Kalogiros, V., & Tsourela, M. (2021). E-Citizen at the Age of Covid-19. The Case of Opengov. Research and Results. *HAPSc Policy Briefs Series*, 2(2), 51–64. <https://doi.org/10.12681/hapscpbs.29492>

E-Citizen at the Age of Covid-19. The Case of Opengov. Research and Results¹

Vasileios Kalogiros² & Maria Tsourela³

Abstract

This research, in the context of e-governance, addresses the issue of the e-citizen and e-democracy at the age of covid-19 in Greece. As it is well known, pandemic has positive effects on digitalization in government. E-gate, such as “GOV.GR”, give at the citizens the possibility to gain time and download useful documents for their work, education, travel etc. Many people at Greece visit GOV.GR and more use smartphones for entertainment, information, to visit facebook, instagram and other social media. But is the e-citizen in Greece ready for e-democracy? The page opengov.gr give the change to everyone to write their opinion about the laws and express their agreement or disagreement. After 12 years, are the Greek citizens ready for the next step...? The results of this research show that most people have a positive opinion for opengov.gr but rather prefer to write comments at mainly social media.

Keywords: e-governance; democracy; e-citizen; opengov; e-democracy; public consultation

Ο Ψηφιακός Πολίτης στην Εποχή της Covid-19. Η περίπτωση του Opengov. Έρευνα και Αποτελέσματα

Βασίλειος Καλόγηρος & Μαρία Τσουρέλα

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα εντάσσεται στο πεδίο της ανοικτής διακυβέρνησης και εξετάζει τις περιπτώσεις του ηλεκτρονικού πολίτη και της ηλεκτρονικής δημοκρατίας την εποχή της covid-19 στην Ελλάδα. Όπως είναι γνωστό η πανδημία έχει συμβάλλει θετικά στην ψηφιοποίηση του κράτους. Η ηλεκτρονική πύλη GOV.GR δίνει τη δυνατότητα στους πολίτες να κερδίσουν χρόνο αποθηκεύοντας στον υπολογιστή τους χρήσιμα έγγραφα για την εργασία τους, την εκπαίδευση κλπ. Πολλοί είναι οι επισκέπτες του GOV.GR και ακόμα περισσότεροι χρησιμοποιούν τα έξυπνα τηλέφωνα για διασκέδαση, ενημέρωση και για κοινωνική δικτύωση. Η πύλη OPENGOV της δημόσιας ηλεκτρονικής διαβούλευσης δίνει τη δυνατότητα σε κάθε πολίτη να εκφράσει τις απόψεις του για σχέδια νόμου πριν οδηγηθούν στη Βουλή. Μετά από 12 χρόνια, είναι έτοιμοι οι πολίτες για το επόμενο βήμα...; Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας δείχνουν ότι οι περισσότεροι είναι θετικοί για τη διαδικασία της δημόσιας διαβούλευσης και τη δυνατότητα που έχουν, όμως οι περισσότεροι προτιμούν να γράφουν σχόλια στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και όχι στους νόμους που επηρεάζουν τη ζωή τους, ενώ οι προτάσεις πολιτικής εστιάζουν στο πώς θα πρέπει να επικοινωνηθεί περισσότερο η εν λόγω πλατφόρμα.

Λέξεις-Κλειδιά: Ηλεκτρονική διακυβέρνηση; Δημοκρατία; ψηφιακός πολίτης; ηλεκτρονική δημοκρατία; δημόσια διαβούλευση

¹ To cite this paper in APA style: Kalogiros, V. & Tsourela, M. (2021). E-Citizen at the Age of Covid-19. The Case of Opengov. Research and Results. *HAPSc Policy Briefs Series*, 2(2), 51-64. DOI: 10.12681/hapscpbs.29492

² Department of Business Administration, International Hellenic University, Greece.

³ Assistant Professor, Department of Business Administration, International Hellenic University, Greece.

Εισαγωγή

Ένα μεγάλο μέρος των θεμελίων του δημοκρατικού πολιτεύματος αποτελούν οι αρχές της διαφάνειας και της ενεργούς συμπερίληψης των πολιτών κατά τη λήψη πολιτικών αποφάσεων. Οι κοινωνίες καλούνται σήμερα να συγχρονισθούν και να ανταποκριθούν σε πολυσύνθετα προβλήματα, που μόνο με σοβαρή πολιτική πρόθεση και διάθεση συνεργασίας μπορούν να επιλυθούν, προκειμένου να μετασχηματισθεί το πολιτικό σύστημα και να προσαρμοσθεί στις νέες συνθήκες που θέτει η παγκοσμιοποίηση.

Αν επιθυμούμε, λοιπόν, να θέσουμε ένα πλαίσιο συζήτησης γύρω από την πολιτική μεταρρύθμιση, θα πρέπει να μιλήσουμε για διαφάνεια στην πολιτική δράση και ενεργή συμμετοχή του πολίτη που στηρίζεται στη γνώση και στην πληροφόρηση, καθώς η δημοσιότητα της πολιτικής δράσης του παρέχει τη δυνατότητα να «γνωρίζει» και να «ελέγχει».

Η δημόσια διαβούλευση

Σήμερα ο πολίτης έχει το δικαίωμα της «δημόσιας διαβούλευσης» που συνενεργεί με το δικαίωμα στην πληροφόρηση και ειδικότερα, με το «νέο» συνταγματικό δικαίωμα της πρόσβασης «στην κοινωνία της πληροφορίας», καθώς μέσω αυτού, δημιουργείται καθήκον στο κράτος, να προβεί στις αναγκαίες παρεμβάσεις και ρυθμίσεις, ώστε να διαμορφώσει ένα πλαίσιο κατάλληλο για την πλήρη, ελεύθερη και ακώλυτη συμμετοχή στις θεσμοποιημένες διαδικασίες, οι οποίες διαμορφώνουν το πολιτικό και πολιτειακό «γίνεσθαι», με τη χρήση των τεχνολογιών των πληροφοριών και της επικοινωνίας (Information and Communication Technology- ICT), ώστε να μπορεί ο πολίτης να συμμετέχει ενεργά, σε έναν αυτοτελή, δημόσιο διάλογο (Vidalis et al., 2001).

Στο σύγχρονο ενωσιακό δίκαιο, το χαρακτηριστικό στοιχείο που διέπει τη δράση της Ένωσης, είναι η «εταιρικήτητα», στην οποία εντάσσεται η «διαβούλευση» και η «συμμετοχή» των κρατών μελών της. Πριν ακόμη την προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις σχετικές Διεθνείς Συνθήκες, λχ Σύμβαση του Ωρχους (European Union: eur-lex.europa.eu, χ.χ.), σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Κοινότητας είχαν θεσπισθεί κανόνες διαβούλευσης, στο πλαίσιο της πρωτόλειας απόπειρας δημιουργίας της, με στόχο την αποδοτικότερη διακυβέρνηση και τη διασφάλιση της νομιμότητας της δράσης της.

Σε κάθε περίπτωση όμως, με την επικύρωση της Σύμβασης του Ωρχους το 2005, καθώς και τις Οδηγίες που εκδόθηκαν προς ευθυγράμμιση με το κείμενο αυτής, οι διατάξεις της Σύμβασης για τη διαβούλευση δεσμεύουν πλέον και τα κράτη-μέλη, αλλά και τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Με την εισαγωγή της Σύμβασης στο Ενωσιακό Δίκαιο θεσμοθετήθηκαν τα εξής: (α) διευρύνθηκε η έννοια του «κοινού», (β) κατοχυρώθηκε η αξίωση για παροχή αποτελεσματικής συμμετοχής του «κοινού» στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, (γ) κατοχυρώθηκε η υποχρέωση των δημόσιων αρχών να λαμβάνουν υπ' όψιν τα πορίσματα της διαβούλευσης με το κοινό, πριν τη λήψη της σχετικής απόφασης, (δ) κατοχυρώθηκε η υποχρέωση για έγκαιρη και πλήρη ενημέρωση του «κοινού» για την έκβαση της διαδικασίας και τέλος (ε) κατοχυρώθηκε το δικαίωμα της πρόσβασης στη δικαιοσύνη για την προστασία των διαβουλευτικών δικαιωμάτων.

Ταυτόχρονα, σε επίπεδο θεσμών, θεσπίστηκε, ρητά, η υποχρέωση των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης να παρέχουν με τρόπο ακώλυτο και αποτελεσματικό στους πολίτες και τους φορείς της κοινωνίας των πολιτών, πρόσβαση σε δημόσια ανταλλαγή απόψεων σε όλους τους τομείς δράσης της ΕΕ, κατά το στάδιο της προπαρασκευαστικής επεξεργασίας πρότασης σχεδίου ή προγράμματος (Μενουδάκος, 2007).

Στην Ελλάδα, από τα μέσα σχεδόν της δεκαετίας 2000, λόγω και της επιρροής του ταχέως εξελισσόμενου Ευρωπαϊκού «γίγνεσθαι» και την συντονισμένη, πια, διαδικασία ενσωμάτωσης του συνεχώς αναπτυσσόμενου διεθνούς δικαίου στην εθνική έννομη τάξη, άρχισε να δημιουργείται η ανάγκη για τη διαμόρφωση ενός ειδικού πλαισίου διατάξεων αφορουσών στην οργάνωση και διεξαγωγή «δημόσιας διαβούλευσης» σε επίπεδο νομοθετικής λειτουργίας και την εμβάθυνση των προδιαγραφών της διαβουλευτικής διαδικασίας, μέσα από την ενεργή και αποτελεσματική συμμετοχή του «κοινού».

Η πρωτοβουλία για «ανοικτή διακυβέρνηση» (o-governance), μέσω της απρόσκοπτης και αποτελεσματικής «δημόσιας διαβούλευσης» γεννήθηκε το έτος 2009 και στηρίζεται στις αρχές της συμμετοχής, της διαφάνειας, και της λογοδοσίας, καθώς προάγει τη «λαϊκή νομοθετική πρωτοβουλία» στη διαμόρφωση πολιτικής, μέσα από δημόσιο διάλογο σχεδίων νόμων και πολιτικών δράσεων. Στόχος της υπήρξε εξ αρχής, η ανατροπή της παγιωμένης δυσπιστίας του εκλογικού σώματος απέναντι στην διακυβέρνηση και τη δημόσια διοίκηση. Η επίσημη διαδικτυακή πύλη του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης του Υπουργείου Εσωτερικών, «open.gov.gr», αποτελεί τη μετουσίωση της «ανοικτής διακυβέρνησης» (o-governance) στη χώρα μας, καθώς θέτει στο επίκεντρο την ανάγκη του πολίτη για πρόσβαση στην πληροφορία και για αξιοκρατία, ενώ προάγει και την κοινωνική και πολιτική του συνείδηση, μέσα από την ενεργή συμπερίληψή του στις πολιτικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων, ήτοι, μέσα από την δημόσια «διαβούλευση». Κατά πόσο όμως ο σύγχρονος ψηφιακός πολίτης αξιοποιεί τις δυνατότητες για συμμετοχή σε δημόσια διαβούλευση; Το ερώτημα αυτό και το συνακόλουθο ερευνητικό κενό οδήγησε στην αναζήτηση της στάσης του πολίτη απέναντι στο open.gov.gr με την εκπόνηση έρευνας

με δείγμα 422 ατόμων με τη χρήση ερωτηματολογίων. Η μέθοδος και το ερευνητικό εργαλείο παρουσιάζονται στη συνέχεια.

Η περίπτωση του Opengov.gr

Η «δημόσια διαβούλευση» αποτελεί την πιο σημαντική υπηρεσία που παρέχει ο ιστότοπος opengov.gr. Επομένως, όλα τα προγράμματα και όλες οι ειλημμένες πολιτειακές αποφάσεις δημοσιοποιούνται σε αυτόν, αποσκοπώντας στην έναρξη ενός ψηφιακού διαλόγου μεταξύ των ενδιαφερομένων πολιτών και των φορέων διακυβέρνησης.

Σύμφωνα με τις επιταγές της νομοθεσίας (Νόμος 4622/2019, άρθρο 61) την υποχρέωση για την έναρξη της διαδικασίας «δημόσιας διαβούλευσης» υπέχει η Προεδρία της Κυβέρνησης με την αρμόδια υπηρεσία του αντίστοιχου Υπουργείου που φέρει τη νομοθετική πρωτοβουλία.

Μέσα από την ψηφιακή πύλη, ο πολίτης μπορεί να δει, συγκεντρωτικά, ποια σχέδια νόμου είναι ανοικτά για διαβούλευση, ενώ ταυτόχρονα, έχει τη δυνατότητα να αναζητήσει και να έχει πρόσβαση και σε παλαιότερες διαβουλεύσεις. Εξ όλων των ανωτέρω, καθίσταται σαφές ότι, ο πολίτης έχει ουσιαστική πρόσβαση σε όλη την πορεία του σχεδίου νόμου από την κατάρτιση έως και την ψήφισή του, με δυνατότητα να παρακολουθεί όλες τις νομοπαρασκευαστικές ενέργειες, τις παρεμβάσεις και τις τροποποιήσεις των κειμένων, αλλά και να συμμετέχει ενεργά επηρεάζοντας τον 'ρου' της διαδικασίας, μέσα από τον διάλογο της υποβολής σχολίων και παρατηρήσεων.

Η συμμετοχή των πολιτών κυμαίνεται από την αποστολή των σχολίων τους δημοσίως εκφράζοντας τη γνώμη τους στον ηλεκτρονικό σύνδεσμο της κάθε συζήτησης, και σε ορισμένες περιπτώσεις, τη συμπλήρωση ενός σχετικού ερωτηματολογίου.

Όταν ο σύμβουλος εισάγει το σχέδιο νόμου, τότε κάνει είσοδο στο άρθρο που επιθυμεί να σχολιάσει και, στο κάτω μέρος της σελίδας, υπάρχει μια απλή φόρμα καταγραφής, η οποία περιέχει και ένα πλαίσιο για την υποβολή του σχολιασμού.

Το όνομα, το επώνυμο και η ηλεκτρονική του διεύθυνση, είναι τα μόνα στοιχεία προσωπικής ταυτότητας που ζητούνται. Όταν δημοσιεύει ένα σχόλιο, το ήδη δηλωμένο όνομα εμφανίζεται στο σχόλιο αυτό. Ωστόσο, η ανωνυμία υπάρχει ως επιλογή, με την εισαγωγή μίας συντομογραφίας αντί του πλήρους ονόματος, ή μέσω της χρήσης ψευδώνυμου. Δεν έχουν καταγραφεί περιπτώσεις που να αποδεικνύουν ότι τα προσωπικά στοιχεία του συμμετέχοντος πολίτη ελέγχονται προς διακρίβωση της αληθινής ταυτότητας. Από την άλλη πλευρά, ανάρμοστα σχόλια ή προσβλητικά σχόλια μπορούν να υποδειχθούν στον διαχειριστή της σελίδας από κάποιον άλλον πολίτη, μέσω της εφαρμογής επισήμανσης (redflag), που περιλαμβάνεται σε κάθε σχόλιο. Όλα τα σχετικά με τον κανονισμό

λειτουργίας και τους όρους χρήσης του ψηφιακού περιβάλλοντος της «διαβούλευσης» περιγράφονται αναλυτικά, στον σχετικό υπερσύνδεσμο της ψηφιακής πύλης. Σημειώνεται ότι κατά τη διαδικασία υποβολής του σχολίου ο εκάστοτε συμμετέχων πολίτης μπορεί να επιλέξει να ενημερωθεί με μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου όταν το σχόλιο εγκριθεί.

Το opengov.gr σε αριθμούς

Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρατίθενται στην ιστοσελίδα opengov.gr έχουν αναρτηθεί έως και 9/8/2021 988 διαβουλεύσεις και τα σχόλια ανέρχονται σε 298.175. Το πρώτο κείμενο που τέθηκε σε δημόσια διαβούλευση ήταν κανονιστική πράξη καθώς αφορούσε την Υπουργική Απόφαση «Καθιέρωση ανώτατου ορίου κυβισμού κρατικών αυτοκινήτων και άλλες διατάξεις» του Υπουργού Εσωτερικών, Αποκέντρωσης & Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης. Η διαβούλευση ξεκίνησε στις 19/10/2009 και ολοκληρώθηκε στις 26/10/2009, συγκεντρώνοντας 1697 σχόλια.

Το πιο πολυσχολιασμένο σχέδιο νόμου είναι το «Νέο πλαίσιο για την ευζωία των ζώων συντροφιάς - Πρόγραμμα --ΑΡΓΟΣ—» του Υπουργείου Εσωτερικών. Η διαβούλευση ξεκίνησε στις 6/5/2021 και ολοκληρώθηκε στις 20/5/2021. Στη διαβούλευση τέθηκαν 42 άρθρα, κατατέθηκαν 28.535 σχόλια και εξ αυτών εγκρίθηκαν τα 28.322. Το άρθρο 5 «υποχρεώσεις ιδιοκτήτη δεσποζόμενου ζώου συντροφιάς συγκέντρωσε 10.633 σχόλια. Διαπιστώνουμε λοιπόν το σχέδια νόμου που αφορούν θέματα που άπτονται του ενδιαφέροντος μεγάλης ομάδας πολιτών συγκεντρώνουν μεγάλο αριθμό σχολίων.

Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της έρευνας είναι η διερεύνηση της στάσης των πολιτών απέναντι στη διαδικασία της δημόσιας ηλεκτρονικής διαβούλευσης. Ειδικότερα, καταγράφονται οι δραστηριότητες των πολιτών στο διαδίκτυο, ο βαθμός της πολιτικοποίησής τους και οι απόψεις τους σχετικά με τη δημόσια διαβούλευση. Επιπλέον, γίνεται αναζήτηση του βαθμού συμμετοχής των πολιτών στη δημόσια διαβούλευση και των τρόπων αύξησής της. Τα παραπάνω, συνοψίζονται στα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

- Ο βαθμός συμφωνίας των πολιτών για τις ηλεκτρονικές δημοκρατικές διαδικασίες επηρεάζουν το κατά πόσο σημαντική θεωρούν την αναγκαιότητα της δημόσιας διαβούλευσης σχεδίων νόμου;

- Ο βαθμός συμφωνίας των πολιτών για τις ηλεκτρονικές δημοκρατικές διαδικασίες επηρεάζει το κατά πόσο σημαντική θεωρούν την αναγκαιότητα συμμετοχής σε διαδικασίες δημόσιας διαβούλευσης σχεδίων νόμου;
- Το φύλο επηρεάζει τη συμμετοχή στη διαδικασία της ηλεκτρονικής διαβούλευσης;
- Εισόδημα, οικογενειακή κατάσταση, μορφωτικό επίπεδο και επάγγελμα αποτελούν διαφοροποιητικούς παράγοντες για τη συμμετοχή στη διαδικασία της ηλεκτρονικής διαβούλευσης;

Δείγμα

Το δείγμα αποτελείται από 422 πολίτες, στην πλειοψηφία τους γυναίκες, που ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 41 με 50 κυρίως, οι περισσότεροι εξ αυτών έγγαμοι με παιδιά. Επιπλέον, το μεγαλύτερο πλήθος των ερωτηθέντων είναι μισθωτοί του δημοσίου τομέα μόνιμοι ή αορίστου χρόνου, με μεταπτυχιακό ή διδακτορικό και μηνιαίο εισόδημα 1001 έως 1500 ευρώ.

Ερευνητικό εργαλείο

Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα είναι χωρισμένο σε 8 υποενότητες. Η πρώτη περιλαμβάνει 7 ερωτήσεις κλειστού τύπου με τα δημογραφικά στοιχεία των ερωτηθέντων, ενώ δεύτερη περιέχει 3 ερωτήσεις κλειστού τύπου και 2 τύπου Likert σχετικά με την εξοικείωση των πολιτών με το διαδίκτυο και τα κοινωνικά μέσα δικτύωσης. Η τρίτη ενότητα, περικλείει 5 ερωτήσεις κλειστού τύπου και 1 τύπου Likert, που αφορούν τις απόψεις των συμμετεχόντων σχετικά με την πολιτική, με την τέταρτη να αποτελείται από 10 ερωτήσεις κλειστού τύπου και 2 τύπου Likert που σχετίζονται με τη χρήση του διαδικτύου για πολιτικούς λόγους. Η πέμπτη ενότητα περιλαμβάνει 5 ερωτήσεις κλειστού τύπου και 1 ερώτηση τύπου Likert με αναφορά στην προσωπική εμπειρία των ερωτηθέντων σε διαδικασία ηλεκτρονικής διαβούλευσης. Η έκτη ενότητα εμπεριέχει 4 ερωτήσεις τύπου Likert σχετικά με τους λόγους μη συμμετοχής σε δημόσια διαβούλευση και μελλοντική πρόθεση συμμετοχής και αντίστοιχα, η έβδομη ενότητα αποτελείται από 1 ερώτηση κλειστού τύπου και 1 ερώτηση Likert που αναφέρεται στις απόψεις των πολιτών για την ηλεκτρονική διαβούλευση. Η όγδοη και τελευταία ενότητα περιέχει 3 ερωτήσεις κλειστού τύπου σχετικά με τις απόψεις των συμμετεχόντων για την έκθεση της δημόσιας διαβούλευσης.

Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Εξαιτίας της πανδημίας της Covid-19, τα ερωτηματολόγια προωθήθηκαν ηλεκτρονικά σε σελίδες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης σε κατάλληλη μορφή με τη χρήση Google form. Επιπλέον, στο

Google form, εκτός από τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, υπήρχε γραπτή ενημέρωση σχετικά με τους σκοπούς της έρευνας και η παράκληση ειλικρινών απαντήσεων, υπογραμμίζοντας ότι η συμμετοχή τους είναι καθοριστική για την έρευνα. Επιπροσθέτως, υπήρχε η διαβεβαίωση πως η συμμετοχή είναι εθελοντική και δεν συλλέγονται στοιχεία όπως η διεύθυνση του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, η διεύθυνση IP ή άλλες πληροφορίες αναγνώρισης της ταυτότητάς τους.

Εργαλεία ανάλυσης

Για την ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πρόγραμμα SPSSv.25 καθώς και το πρόγραμμα Microsoft Excel. Οι απόψεις των πολιτών αναλύθηκαν και παρουσιάστηκαν με ποσοστά, μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις. Επιπλέον, τα αποτελέσματα της ανάλυσης παρουσιάστηκαν με τη μορφή πινάκων, πιτών και ραβδογραμμάτων, μέσω των δύο προαναφερθέντων προγραμμάτων. Ωστόσο, με σκοπό την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων χρησιμοποιήθηκε ο συντελεστής γραμμικής συσχέτισης Pearson.

Περιγραφική στατιστική

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι η αύξηση της ενεργητικής συμμετοχής του πολίτη στα κοινά με τη διαδικασία της δημόσιας ηλεκτρονικής διαβούλευσης και η ενδυνάμωση του αισθήματος ευθύνης του ατόμου απέναντι στο κοινωνικό σύνολο. Με την ηλεκτρονική διαβούλευση δημιουργούνται νέες δυνατότητες, ανάμεσα στον κόσμο των μηχανισμών της εξουσίας και στον απλό πολίτη. Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε αποτελείται από 8 ενότητες, όπου διερευνώνται τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των πολιτών, οι απόψεις τους για τις δραστηριότητες τους στο διαδίκτυο, ο βαθμός της πολιτικοποίησής τους και οι απόψεις τους σχετικά με τη δημόσια διαβούλευση. Επιπλέον, ο βαθμός συμμετοχής τους στη δημόσια διαβούλευση και οι τρόποι αύξησης της συμμετοχής των πολιτών σε αυτήν.

Αξιοπιστία ερωτηματολογίου

Στον παρακάτω Πίνακα 1, παρατίθενται οι δείκτες αξιοπιστίας Cronbach's Alpha για τις δηλώσεις όλων των ενοτήτων του ερωτηματολογίου (έχουν γίνει προσαρμογές ώστε να προκύπτουν ικανοποιητικοί δείκτες). Η ανάλυση της αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου έγινε με σκοπό να διασφαλιστεί η συνέπεια του ερωτηματολογίου και κατ' επέκταση η σωστή διεξαγωγή της έρευνας. Προηγήθηκε της στατιστικής ανάλυσης των απαντήσεων των συμμετεχόντων, προκειμένου να μετρηθεί και να αναλυθεί το κατά πόσο τα στοιχεία αυτά είναι αξιόπιστα. Η αξιοπιστία εσωτερικής συνοχής τόσο σε μια υποκλίμακα, όσο και σε ολόκληρη κλίμακα εκτιμάται με το συντελεστή

Cronbach’s alpha που δείχνει την ομοιογένεια μιας κλίμακας. Για να θεωρείται αποδεκτή, η τιμή του Cronbach’s alpha πρέπει να είναι >0,7. Ωστόσο ο Nunally υποστηρίζει ότι ένας συντελεστής εσωτερικής συνάφειας μεταξύ 0,5 και 0,6 είναι αρκετός στα αρχικά στάδια της μελέτης. Όσο μεγαλύτερη είναι η τιμή του συντελεστή Cronbach’s alpha τόσο μεγαλύτερη είναι η αξιοπιστία εσωτερικής συνοχής (Litwin, όπως αναφέρεται στους Ουζούνη, Νακάκη, 2011).

Τα αποτελέσματα του ελέγχου αξιοπιστίας για τις μεταβλητές του ερωτηματολογίου παρατίθενται στον παρακάτω πίνακα. Από τις τιμές του δείκτη α γίνεται αντιληπτό ότι στην πλειονότητα των ενοτήτων – εξαίρεση η ενότητα χρήση μέσων κοινωνικής δικτύωσης με τιμή 0,66 που κρίνεται όμως αποδεκτή- έχουμε τιμή μεγαλύτερη του 0,7, γεγονός που συνηγορεί στη χρήση των δεδομένων της έρευνας για ασφαλή εξαγωγή συμπερασμάτων. Επομένως το ερωτηματολόγιο χαρακτηρίζεται αξιόπιστο εργαλείο για την εξαγωγή συμπερασμάτων

Πίνακας 1: Δείκτες αξιοπιστίας κλιμάκων

Ενότητα	Cronbach's Alpha	N of Items
Συμμετοχή σε δημόσια διαβούλευση	,778	15
Μη συμμετοχή σε δημόσια διαβούλευση	,872	21
Εκθέσεις	,714	3
Χρήση Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης	,660	13
Συμμετοχή σε εκλογές και σωματεία	,731	6
Απόψεις	,704	16
Ηλεκτρονικές διαδικασίες εκλογών	,709	4

Επαγωγική στατιστική

Στην ενότητα που ακολουθεί, έγινε μια προσπάθεια ώστε να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία είναι τα εξής:

- Οι απόψεις των πολιτών για τις ηλεκτρονικές δημοκρατικές διαδικασίες επηρεάζουν το κατά πόσο σημαντική θεωρούν την αναγκαιότητα της δημόσιας διαβούλευσης σχεδίων νόμου;
- Οι απόψεις των πολιτών για τις ηλεκτρονικές δημοκρατικές διαδικασίες επηρεάζουν το κατά πόσο σημαντική θεωρούν την αναγκαιότητα συμμετοχής σε διαδικασίες δημόσιας διαβούλευσης σχεδίων νόμου;

- Το φύλο του δείγματος επηρεάζει τη συμμετοχή στη διαδικασία της ηλεκτρονικής διαβούλευσης;
- Το επάγγελμα, το μηνιαίο εισόδημα, η οικογενειακή κατάσταση, το μορφωτικό επίπεδο επηρεάζουν τη συμμετοχή σε διαδικασία ηλεκτρονικής διαβούλευσης

Με σκοπό την απάντηση των δυο πρώτων ερευνητικών ερωτημάτων που παρουσιάζονται από κοινού, χρησιμοποιήθηκε ο γραμμικός συντελεστής συσχέτισης Pearson. Το συγκεκριμένο μαθηματικό εργαλείο λαμβάνει τιμές από το -1 έως το 1, ενώ όσο πλησιάζει την μονάδα (κατ' απόλυτη τιμή) τόσο πιο ισχυρή θεωρείται η εκάστοτε συσχέτιση μεταξύ των υπό μελέτη μεταβλητών. Για το τρίτο και τέταρτο ερευνητικό ερώτημα πραγματοποιήθηκε έλεγχος ανεξαρτησίας.

1^ο και 2^ο ερευνητικό ερώτημα

Στον Πίνακα που ακολουθεί, παρουσιάζονται οι τιμές των συντελεστών συσχέτισης ανάμεσα στη συμφωνία του δείγματος για διαδικασίες ηλεκτρονικής δημοκρατίας και την αναγκαιότητα συμμετοχής σε δημόσια διαβούλευση και την αναγκαιότητα της διαδικασίας δημόσιας διαβούλευσης. Συγκεκριμένα διαπιστώνουμε ότι υπάρχει χαμηλού βαθμού θετική συσχέτιση ανάμεσα στην άποψη του δείγματος για τη διαδικασία της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, των on line δημοψηφισμάτων και της ηλεκτρονικής συλλογής υπογραφών με τις διαδικασίες της αναγκαιότητας της διαβούλευσης. Οι συσχετίσεις αυτές δέχονται τιμές από το 0.183 έως το 0.236, επομένως είναι μικρής έντασης, ενώ είναι στατιστικά σημαντικές σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01.

Πίνακας 2: Τιμές συντελεστών συσχέτισης

	Είναι απαραίτητη η δημόσια διαβούλευση νομοσχεδίων	Είναι απαραίτητη η συμμετοχή των πολιτών στη διαβούλευση
Ηλεκτρονική ψηφοφορία	0.191	0.183
On line Δημοψηφίσματα	0.181	0.186
Ηλεκτρονική συλλογή υπογραφών	0.236	0.233
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).		

3^ο ερευνητικό ερώτημα

Στο πλαίσιο της έρευνας, πραγματοποιήθηκαν 2 επιπλέον έλεγχοι, οι οποίοι υπέδειξαν πως οι άντρες φάνηκαν πιο «πολιτικοποιημένοι» σε σύγκριση με τις γυναίκες. Συγκεκριμένα ο έλεγχος Chi-Square ανέδειξε πως το φύλο αλληλεπιδρά με στατιστικά σημαντικό τρόπο στη συμμετοχή σε διαδικασία ηλεκτρονικής διαβούλευσης ($p=0.003$). Όπως φάνηκε, οι άντρες συμμετέχουν σε ποσοστό 32.5%, ενώ οι γυναίκες σε ποσοστό 19.6%.

4^ο ερευνητικό ερώτημα

Στο πλαίσιο της έρευνας, πραγματοποιήθηκε έλεγχος ανεξαρτησίας για να αν παράγοντες όπως το μορφωτικό επίπεδο, η οικογενειακή κατάσταση, το επάγγελμα, το εισόδημα αλληλεπιδρούν με τη συμμετοχή στη διαδικασία ηλεκτρονικής διαβούλευσης. Τα αποτελέσματα ελέγχου Chi-Square, ανέδειξαν πως η μόρφωση, η οικογενειακή κατάσταση, το επάγγελμα και το εισόδημα αλληλεπιδρούν με στατιστικά σημαντικό τρόπο στη συμμετοχή σε διαδικασία ηλεκτρονικής διαβούλευσης.

Πίνακας 3: Έλεγχος ανεξαρτησίας

Μηνιαίο εισόδια	$p= 0.018$
Οικογενειακή κατάσταση	$p=0.003$
Επάγγελμα	$P=0.002$
Μορφωτικό επίπεδο	$p=0.003$

Συμπεράσματα έρευνας

Με την παρούσα έρευνα αναλύθηκαν σε βάθος οι απόψεις 422 πολιτών για την ενεργητική τους συμμετοχή στα κοινά με τη διαδικασία της δημόσιας ηλεκτρονικής διαβούλευσης, τις δραστηριότητες τους στο διαδίκτυο και το βαθμό της πολιτικοποίησής τους. Επιπλέον, αναλύθηκαν οι απόψεις τους για τη δημόσια διαβούλευση, τους τρόπους αύξησης της συμμετοχής των πολιτών προς αυτήν και την έκθεση της δημόσιας διαβούλευσης. Οι περισσότεροι ερωτηθέντες είναι έγγαμοι με παιδιά, ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 41-50 κυρίως, και στην πλειοψηφία τους γυναίκες. Επιπλέον, το πλήθος του δείγματος είναι μισθωτοί του δημοσίου τομέα ως μόνιμοι ή αορίστου χρόνου, με μεταπτυχιακό ή διδακτορικό και μηνιαίο εισόδημα 1001 έως 1500 ευρώ.

Από τις απαντήσεις του ερωτηματολογίου εξακριβώθηκε ότι οι πολίτες 1 με 3 ώρες τη μέρα επισκέπτονται το Facebook, ενώ 1 με 2 φορές το μήνα συμμετέχουν ενεργά σε μία ηλεκτρονική διαδικασία. Επιπλέον, ενημερώνονται μέσω διαδικτύου καθημερινά, 1 με 3 ώρες ημερησίως, ενώ 1 με 2 φορές την εβδομάδα χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για άλλες εξυπηρετήσεις. Οι ερωτηθέντες δήλωσαν ότι συμφωνούν απόλυτα στην άσκηση του εκλογικού δικαιώματος στις δημοτικές εκλογές, ψηφίζουν σχεδόν πάντα και επιπλέον, είναι μέλη επαγγελματικών-επιστημονικών ενώσεων. Οι περισσότεροι έχουν γνώση περί σχεδίων νόμου τα οποία πριν οδηγηθούν στη Βουλή κατατίθενται σε δημόσια διαβούλευση, δεν διαβάζουν σχεδόν ποτέ στο διαδίκτυο πρωτοσέλιδα πολιτικών εφημερίδων και δεν επισκέπτονται σχεδόν ποτέ δικτυακούς τόπους πολιτικών παρατάξεων.

Συνεχίζοντας, μια δυο φορές το εξάμηνο επισκέπτονται δικτυακούς τόπους υπουργείων και τον δικτυακό τόπο Gov.gr και συμφωνούν ως προς την προσφορά των μέσων δικτύωσης στη διατύπωση πολιτικών απόψεων. Επιπλέον, δήλωσαν ότι στο διαδίκτυο δεν έχουν αναζητήσει τα πολιτικά προγράμματα Κομμάτων, δεν συμμετείχαν σε μεγάλο βαθμό σε ηλεκτρονικές πολιτικές δημοσκοπήσεις, σε ηλεκτρονικές ψηφοφορίες, ενώ είναι ουδέτεροι στην ηλεκτρονική συλλογή υπογραφών. Επιπροσθέτως, η πλειοψηφία αυτών δεν συμμετείχαν σε διαδικασία ηλεκτρονικής διαβούλευσης. Όσοι δήλωσαν ότι έλαβαν μέρος αυτό το έκαναν 2 με 3 φορές και έκριναν πολύ φιλική τη διαδικασία της συμμετοχής. Ακολούθως, ενημερώθηκαν για την έναρξη της διαδικασίας της διαβούλευσης από ενημερωτική ιστοσελίδα και στη συνέχεια ενημέρωσαν φίλους ή συναδέλφους για να συμμετάσχουν σε διαδικασία διαβούλευσης νομοσχεδίων.

Συμφωνούν επίσης οι ερωτηθέντες ότι για την αύξηση της συμμετοχής των πολιτών στη δημόσια διαβούλευση σημαντικό ρόλο παίζει η προβολή διαβουλεύσεων σε ενημερωτικές σελίδες και ότι η έλλειψη ενημέρωσης για τη διαδικασία είναι ένας λόγος μη συμμετοχής τους σε δημόσια διαβούλευση. Ακόμη, δήλωσαν ότι θα συμμετείχαν στη διαβούλευση νομοσχεδίων που αφορούν το επάγγελμά τους και συμφωνούν πως για την αύξηση της συμμετοχής των πολιτών στη δημόσια διαβούλευση είναι απαραίτητη η προβολή σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης και η ενημέρωση των πολιτών από την πολιτεία για τη διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης σχεδίων νόμου. Όσοι από τους συμμετέχοντες έχουν διαβάσει έκθεση δημόσιας διαβούλευσης θεωρούν πολύ σημαντικό να διαβάζουν οι πολίτες τις εκθέσεις αυτές. Επιπλέον, συμφωνούν απόλυτα ότι οι εκθέσεις δημόσιας διαβούλευσης πρέπει να αποστέλλονται σε όσους συμμετέχουν στη διαδικασία σχολιασμού ώστε διαβάζοντας τις, να κατανοήσουν τη σπουδαιότητα της συμμετοχής στη διαδικασία της διαβούλευσης.

Μέσω του πρώτου ερευνητικού ερωτήματος, αναδείχθηκε πως ο βαθμός συμφωνίας των πολιτών για ηλεκτρονικές δημοκρατικές διαδικασίες επηρεάζει την άποψη για την αναγκαιότητα της συμμετοχής

σε διαδικασίες δημόσιας διαβούλευσης και για την εισαγωγή των σχεδίων νόμου σε ηλεκτρονική διαβούλευση. Το ίδιο ισχύει και για το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα αναδείχθηκε πως ο βαθμός συμφωνίας των πολιτών για ηλεκτρονικές δημοκρατικές διαδικασίες επηρεάζει την άποψη για την αναγκαιότητα του να τίθενται τα σχέδια νόμου σε διαδικασίες δημόσιας διαβούλευσης.

Ολοκληρώνοντας την έρευνα, υπήρχαν ευρήματα που ανέδειξαν πως οι άντρες είναι πιο «πολιτικοποιημένοι» σε σύγκριση με τις γυναίκες. Πιο αναλυτικά, φάνηκε πως οι άντρες συμμετέχουν σε περίπου αρκετά μεγαλύτερο ποσοστό σε διαδικασίες ηλεκτρονικής διαβούλευσης σε σχέση με τις γυναίκες, ενώ κάτι αντίστοιχο προκύπτει και για την ανάγνωση πρωτοσέλιδων πολιτικών εφημερίδων στο διαδίκτυο, με τους άντρες να είναι επίσης αρκετά πιο ενεργοί. Επίσης μέσα από την έρευνα αναδείχθηκε ότι η οικογενειακή κατάσταση, το εισόδημα, το μορφωτικό επίπεδο και το επάγγελμα αποτελούν διαφοροποιητικούς παράγοντες για τη συμμετοχή στη διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης.

Προτάσεις πολιτικής

Από την παρούσα έρευνα διαπιστώνεται η σπουδαιότητα της συμμετοχής σε διαδικασίες δημόσιας διαβούλευσης και η έλλειψη συμμετοχής σε μια διαδικασία που δίνει στον πολίτη τη δυνατότητα να εκφράσει την γνώμη του ενεργά και να συνδιαμορφώσει τη νομοθεσία. Βασική κατεύθυνση της πολιτικής για την αναστροφή της παθητικοποίησης του πολίτη απέναντι σε διαδικασίες ενεργητικής διαβούλευσης, όπως προκύπτει από την έρευνα, θα πρέπει να είναι η δημιουργία ενημερωμένων πολιτών, ως προς τη διαδικασία αυτή μέσα από την παροχή ενημέρωσης της πολιτείας για τη διαδικασία της ηλεκτρονικής διαβούλευσης. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με ενημερωτικές δράσεις για το opengov.gr σε δικτυακούς τόπους και μέσα ενημέρωσης, ενώ και στο πλαίσιο των μαθημάτων της πολιτικής παιδείας στις σχολικές τάξεις μπορεί να αφιερωθεί χρόνος για της ηλεκτρονικές διαβουλεύσεις σχεδίων νόμου.

Η κατανόηση της διαδικασίας και της σπουδαιότητάς της θεωρείται, στο πλαίσιο αυτό, το πρώτο βήμα για την υιοθέτηση από τους πολίτες πολιτικά υπεύθυνων συμπεριφορών που θα συνεπάγεται τη συμμετοχή τους σε διαδικασίες δημοσίων διαβουλεύσεων. Παράλληλα, δεν θα πρέπει να παραβλέπεται από την πολιτεία η παρουσίαση των αλλαγών που συντελούνται στα υπό διαβούλευση σχέδια νόμου μετά από τις παρεμβάσεις των πολιτών, οι οποίοι συμμετείχαν σε ηλεκτρονικές διαβουλεύσεις. Η παθητικοποίηση άλλωστε του πολίτη ως ένα βαθμό, όπως προκύπτει από την έρευνα, εδράζεται και στην πεποίθηση ότι η συμμετοχή δεν φέρνει αλλαγές στα σχέδια νόμου. Αναγκαία κρίνεται και η ανάρτηση των εκθέσεων δημόσιας διαβούλευσης στον ιστότοπο του opengov.gr καθώς και συνακόλουθη αποστολή τους στις ηλεκτρονικές διευθύνσεις των

συμμετεχόντων. Η εμπλοκή του κοινού στη νομοθετική διαδικασία θα συντελέσει στη δημοκρατική ενδυνάμωση των πολιτών και στην απόκτηση συμμετοχικής συνείδησης αναγκαίας για την πλουραλιστικότερη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Με αυτόν τον τρόπο αποφευχθεί και η παθητικοποίηση υπερδραστήριων διαδικτυακά πολιτών που αδιαφορούν όμως για τις δημοκρατικές διαδικτυακές διαδικασίες όπως το opengov.gr.

Τονίζουμε ότι στις διαδικασίες της βιώσιμης ανάπτυξης έχει αναγνωριστεί η σπουδαιότητα της συμμετοχής των πολιτών. Πολλοί είναι οι ερευνητές οι οποίοι ισχυρίζονται ότι η βιώσιμη ανάπτυξη χωρίς τη συμμετοχή του κοινού είναι διαδικασία άνευ ουσιαστικού περιεχομένου και υπόστασης επιχειρώντας έτσι να καταδείξουν τον κυρίαρχο ρόλο της συμμετοχής για τον σχεδιασμό και τη χάραξη πολιτικής για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Οι συμμετοχικές προσεγγίσεις στον σχεδιασμό μπορούν να αποτελέσουν εργαλείο για την εμπλοκή των πολιτών και την ευαισθητοποίησή τους, αλλά και τη δημιουργία ευρύτερων συναινέσεων σε σχέση με εκείνες τις επιλογές πολιτικής οι οποίες μπορούν να υπηρετήσουν τον παραπάνω στόχο (Στρατηγέα, 2015).

Κλείνοντας αξίζει να σημειωθεί ότι η μαζική συμμετοχή θα ενισχύσει το θεσμό της δημόσιας διαβούλευσης και ίσως να ανατρέψει και τις απόψεις όσων θεωρούν ότι η κατάθεση των σχολίων δεν θα επηρεάσει τη διαμόρφωση του σχεδίου νόμου. Η απόψη δεν είναι απάντηση. Δεν θα πρέπει η εν λόγω διαδικασία να αφήνεται στα χέρια μιας «ολιγαρχίας του πνεύματος» των πατρίκιων, καλό είναι να έχουμε στο νου μας την αθροιστική θεωρία του Αριστοτέλη όπως αυτή διατυπώνεται στο έργο του «Πολιτικά» (Αριστοτέλης, 400 π.Χ./ 1939). Ο Αριστοτέλης δίνει τα «σκήπτρα» στη γνώμη των πολλών, αναγνωρίζοντας την υπεροχή της άποψης των πολλών έναντι των λίγων, των ειδημόνων. Σήμερα μας δίνεται η δυνατότητα να δώσουμε στη θεωρία αυτή «σάρκα και οστά» μέσα από τη μαζική συμμετοχή. Σε πεδίο δόξης λαμπρό αναδεικνύεται το opengov.gr για το Αριστοτελικό πλήθος.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Αριστοτέλης (1939). *Πολιτικά* (Π. Λεκατσάς, Μετ.). Αθήνα: Ζαχαρόπουλος (Το πρωτότυπο έργο γράφτηκε περίπου το 400 π.Χ.)
- European Union: eur-lex.europa.eu (χ.χ.). Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:l28056&from=EL> (Ανάκτηση: 10/11/2021).
- Μενουδάκος Κ. (2007). «Η Σύμβαση του Ααρχούς και η Νομολογία του ΣτΕ για την Πληροφόρηση και Συμμετοχή των Πολιτών». Διαθέσιμο στο: <https://nomosphysis.org.gr/11128/i-sumbasi-tou-aarxous-kai-i-nomologia-tou-sumbouliou-epikrateias-gia-tin-pliροφοrissi-kai-summetoxi-ton-politon-noembrios-2007/> (Ανάκτηση: 12/11/2021).
- Νόμος 4622/2019, άρθρο 61, Επιτελικό Κράτος: οργάνωση, λειτουργία και διαφάνεια της Κυβέρνησης, των κυβερνητικών οργάνων και της κεντρικής δημόσιας διοίκησης, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 133/Α'/07-08-2019).

- Opengon.gr: home (χ.χ.). Ανακτήθηκε από: <http://www.opengon.gr/home/> (Ανάκτηση: 10/11/2021).
- Ουζούνη, Χ. & Νακάκης, Κ. (2011). Η αξιοπιστία και η εγκυρότητα των εργαλείων μέτρησης σε ποσοτικές μελέτες. *Νοσηλευτική*, 50(2), 231-239.
- Στρατηγέα Α. (2015). *Θεωρία και Μέθοδοι Συμμετοχικού Σχεδιασμού*. Αθήνα: Κάλλιπος Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.
- Vidalis, T., Mitrou, L., & Takis, A. (2001). Constitutional reception of technological developments and “New” rights. *Centre of European constitutional law*, 1, 273-312.